

**PRIMERJALNA ANALIZA MOTIVA *DEKLICE BREZ ROK*
(ATU 706)**

Milena Mileva Blažič

Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, Slovenija

Paper shows comparative analysis of folktales of handless maiden (ATU 706) type in correlation with Cinderella (AR 510 B) type. In the introduction are presented the previous variants (Straparola, Basile, Perrault, Grim, Gonzenbach) and three Slovenian variants e. g. *Lord's wife*, *Handless maiden* and *Stepmother*. The paper applies feminist approach by Marie Louise von Franz and Clarisse Pinkola Estes and sociological by Jack Zipes that researches this type as motif of incestuous and betrayed father. This motif is part of European culture from Greek, Bible, and medieval and new era. The research emphasises the differences between European and Slovenian variants and also between Slovenian variants.

Uvod

Motiv deklice brez rok je eden izmed odprtih motivov v ATU indeksu tipa 510, ki se pojavlja v različnih inačicah in kulturah. Različice se povezujejo s pravljicami *Pepelka*, *Obleka iz zlata*, *sreba in zvezd*, *Oslovska koža*, *Kosmatinka*, *Princesa v skrinji* idr.

O tem motivu so poglobljeno razpravljali Marie Louise von Franz v knjigi *The Feminine in Fairy Tales* (1972, 1993), Clarissa Pinkola Estes v *Women who run with Wolves: Myths and Stories of the Wild Woman Archetype* (1997), Jack Zipes v *The Great Fairy Tale Tradition: From Straparola and Basile to the Brothers Grimm* (2001) in drugi.

Pregled dosedanjih objav

Motiv deklice brez rok je povezan z nekaterimi motivi, in sicer z motivom incestuoznega očeta in motivom izdajalskega očeta, kot navaja Jack Zipes v omenjeni knjigi. Med pravljice z motivom incestuoznega očeta uvršča naslednje: *Tebalda* (G. F. Straparola, 1550), *Bear* (G. Basile, 1634), *Donkey-Skin* (C. Perrault, 1694) in *Kosmatinka* (J. in W. Grimm, 1857). Med pravljice z motivom izdajalskega očeta pa naslednje pravljice: *Dionigia and the King of England* (Giovanni Fiorentino, 1385), *The Maiden*

Without Hands (G. Basile, 1634) in *The Maiden without Hands* (J. in W. Grimm, 1857).

V zbirki pravljic Laure Gonzenbach iz leta 1870 z naslovom *The Beautiful Angiola* (2005) sta tudi dve pravljici s to motiviko, in sicer *Betta Pilusa* (*Obleka iz zlata, srebra in zvezd*), ki obravnava motiv incestuoznega očeta in *Gostilničarjeva lepa hčerka*, ki obravnava motiv deklice brez rok.

Hans Jorg Uther je v klasifikaciji pravljic ta tip pravljice uvrstil pod številko 510 (*Pepelka, Oslovska koža*), pod 510 A (*Pepelka*) in 510 B (*Obleka iz zlata, srebra in zvezd, Oslovska koža, Kosmatinka*), drugi tip pa pod 510 B* (*Princesa v skrinji*). Omenil je bistveni podatek, da se posamezne epizode razlikujejo v različnih inačicah, ki jih pozna domala ves svet.

Gradivo in metode

V literarni zgodovini obstaja dolga zgodovina motiva incesta, že pri Hesiodu v knjigi *Teogonija* sta Zevs in Hera brat in sestra in pozneje tudi mož in žena (700 p. n. št.), v Sofoklejevem *Kralju Ojdipu* (470 p. n. št.) se Ojdip poroči s svojo materjo, v Ovidovih *Metamorfozah* (1. st.) je opisan primer Biblis in njenega brata Caunusa, potem Myrre in njenega očeta.

Zelo znan je tudi primer iz Biblije, in sicer Lota ter njegovih hčerk – starejše in mlajše.

V inačici J. in W. Grimma z naslovom *Kosmatinka* brata Grimm projicirata krivdo za to, da se oče poroči s hčerko, na druge:

- želja pokojne žene kraljice: “Ko je začutila, da bo umrla, je poklicala kralja in mu rekla: »Če se boš po moji smrti znova poročil, nikar ne jemlji žene, ki ne bi bila tako lepa kot jaz in ne bi imela zlatih las. To mi pa že moraš obljubiti.«;
- svetovalci, ki pravijo: “Tako ne gre več naprej. Kralj mora biti oženjen, da ima dežela kraljico.”;
- hči “je bila prav tako lepa kot njena mrtva mama”;
- hči “je imela tudi prav take zlate lase”;
- “tudi druge neveste, ki bi bila podobna sliki umrle žene, ni mogel dobiti”;
- hči reče: “Preden izpolnim vašo željo, moram dobiti tri obleke”.

Če podrobneje analiziramo začetek besedila, je več kot razvidno, da sta J. in W. Grimm nevtralizirala odgovornost kralja oz. očeta, s tem, ko sta ga naredila za “pasivnega” uresničevalca volje pokojne žene in sta namesto kralju odgovorno za dejanja incestuoznega očeta pripisala kraljici. Gre za ideološko strategijo zavajanja, ki sta jo pogosto uporabljala J. in W. Grimm v številnih svojih pravljicah, tudi v *Janku in Metki*, kjer je oče razbremenjen

vse odgovornosti in samo "uboga" prvo mater, v drugi inačici pa mačeho, ali v *Pepelki*, kjer je oče prav tako razbremenjen odgovornosti. Pri *Kosmatinki* je vloga odgovornosti še dodatno nevtralizirana, ker kralja v poroko spodbujajo svetovalci, saj kralj "mora" biti oženjen, tudi hčerka je "kriva", ker je prav tako lepa, ker ima prav take zlate lase, pa tudi ker "revež" druge neveste, ki bi uresničila "željo njegove mrtve žene", ni mogel dobiti. Tudi hčerka ne reče ne, pač pa: "Preden izpolnim vašo željo, moram dobiti ...", kar kralja dodatno razbremeni odgovornosti. J. in W. Grimm sta uporabila vse tehnike nevtralizacije, da bi zmanjšala odgovornost kralja, zmanjšala sta pomen žrtve/hčerke v imenu domnevno višjih ciljev – češ, kralj mora biti oženjen, dežela mora imeti kraljico in kralj je le "pasiven", ker realizira željo svoje žene na smrtni postelji.

Tudi v Bibliji je odgovornost Lota zaradi patriarhalnega konteksta zmanjšana, odgovornost za incest v višje namene pa je naložena starejši in mlajši hčerki. V Bibliji se odgovornost hčerk še stopnjuje. Ugotovita, da je oče star, da v deželi ni moža, ki bi se jima približal po običajih dežele, nato starejša hčerka leže k očetu, ter nagovori mlajšo hčerko, da še ona leže k očetu, z namenom da obudita zarod – zarod po očetu. V nadaljevanju odlomka je oče, ki je povrhu še star, razrešen odgovornosti, saj "ni zaznal, ne ko je legla, ne ko je vstala." Potem obe hčerki rodita sinova očetu. V kratkem odlomku srečamo izrazit primer favorizacije prvorojencev moškega spola, žrtvovanje žensk, ter pripisovanje vse odgovornosti ženskam.

John B. Thompson je v knjigi *Ideology and Modern Culture* (1990), ki jo apliciramo pri analizi pravljic, naštel pet ideoloških strategij, ki v obliki narativizacije legitimizirajo ideologijo. V tem primeru je uporabljena strategija narativizacije za incestualno početje. Potem je aplicirana strategija prikrievanja z evfemizacijo (zlata, srebrna in zvezdna obleka) ali prikrievanja z višjimi cilji (dežela je brez moških/sinov/zaroda). Glede na to, da z Biblijo, Grimmovimi in podobnimi besedili socializiramo mlade bralce, s tovrstnimi besedili tudi generiramo in naturaliziramo ter eternaliziramo incest, ne da bi ga poimenovali. Gre za pasiviacijo bralcev.

V literarni zgodovini je zelo znan pisni vir motiva deklice brez rok iz leta 1220, in sicer: *La Manekine* (Philippe de Remi, 1220), *Kanteburijske zgodbe* (Geoffrey Chaucer, 1387),: *Bela Helena iz Konstantiopola* (Jean Wauquelin, 1448) in podobne 'pravljice'. Za raziskovanje je zanimiva pravljica *La Manekine*, ki pripoveduje o madžarskem kralju, ki se zaljubi v lastno hčerko z imenom Joy (Veselje). V srednjem veku so bile tovrstne zgodbe z motivom obtožb plemkinj imenovane chancon d'aventure. Besedilo vsebuje tudi ilustracije. V njem se incestualni oče prav tako sklicuje na poslednjo željo svoje žene na smrtni postelji, naj se poroči le s

tisto žensko, ki ji bo podobna. Po številnih zapletih se oče želi poročiti oz. ukaže, da se bo poročil s svojo hčerko "na katero misli ves čas". Hčerka s pomenljivim imenom Joy (Veselje) se odloči in si sama odreže levo roko. Po takratnih (srednjeveških) zakonih se kralj ni smel poročiti z žensko, ki ji je manjkal del telesa. Potem hčerka odide s kraljevega oz. očetovega dvora. Sledi zgodba o deklici brez rok, ki odide, sreča kraljeviča, se poroči z njim, v času rojstva otrok/a mož odide na vojsko, pride do zamenjave pisem, izgona z dvora in srečnega snidenja kraljeviča, deklice brez rok in njenih otrok/dvojčkov itn.

Pojmovanje dekleta brez rok lahko razumemo dobesedno, lahko tudi metaforično. Gre za žrtvovanje žensk za moške cilje.

Jack Zipes v *Fairy Tales Tradition: From Straparola to Basile* navaja tudi madžarsko inačico pravljice iz srednjega veka, ko se hoče kralj poročiti s svojo hčerko. Ta si sama amputira roko – motiv samoamputacije žensk lahko zasledimo v motivih kastracije žensk, npr. v Grimmovih pravljicah, in sicer *Pepelka*, *Sinjebradec*, *Snegulčica*, kasneje v avtorskih pravljicah H. C. Andersena: *Rdeči čevlji*, *Mala morska deklica*, *Stanovitni kositrni vojak* ipd.

Zanimiva je primerjava C. Perraultove inačice (1694) z naslovom *Oslovska koža*, Grimmove *Kosmatinke* (1857) in Gonzenbachove *Beta Pelussa* (1870). V Perraultovi in Gonzenbachovi inačici pobeglo hčerko pred incestuoznim očetom v gozdu reši mlad kraljevič, s katerim se po vseh zapletih na koncu tudi poroči. V Grimmovi inačici pa je incestuozna intenca očeta zabrisana, saj ni povsem jasno, kdo reši dekle v gozdu (kraljevič ali kralj?). Na koncu se izkaže, da kralj (in ne kraljevič) najde "Kosmatinko" v gozdu in jo pripelje na grad, po nekaterih dogodkih in lascivnih povedih tipa: "Prišel jo je za roko in jo čvrsto držal in ko se mu je hotela iztrgati in zbežati, se je kožuh razprl in zvezdna obleka se je zalesketala. Kralj je prijel plašč in ga slek, prikazali so se zlati lasje in pred njim je stala Kosmatinka v vsej svoji lepoti, ki je ni mogla več skrivati". Na koncu 'pravljice za otroke', si Kosmatinka (že naslov in njegov prevod sta sporna) umije saje in pepel z obraza. Zanimiva primerjalna prvina je, da je v kitajski simboliki – od koder izhaja motiv pepelke oz. majhnega stopala in njegovo povijanje – pepel simbol za incest. Grimmova "pravljica" se konča "srečno", kralj in njegova preljuba nevesta sta "živela srečno do smrti", v resnici pa se je oče poročil s hčerko, torej tovrstne "pravljice" legalizirajo incestualna razmerja in jih generirajo z nekritičnim pristopom.

"Pravljice za otroke" ali "najlepše Grimmove pravljice", Biblijo in tovrstno motiviko bi seveda morali obravnavati, vendar problemsko, ne pa nekritično prikazovati poroke očeta in hčerke kot "happy end". Gre za družbeno neodgovorno dejanje odraslih.

V Sloveniji je pravljica J. in W. Grimma izšla pod naslovom *Kosmatinka*, v zbirki veliki pravljicarji, brez kakršnekoli spremne besede, ali pojasnila urednika ali prevajalke. V bistvu gre za površno razumevanje globljega in skritega pomena pravljič, ki so ali niso namenjene mladim naslovnikom.

Rezultati

Zanimiva je interpretacija femine v študiji Marie Louise von Franz *Feminine in Fairy Tales* na primeru *Deklice brez rok* (1972, 1993), ki je zelo poglobljena študija ženske psihe. Franzova analizira rusko inačico motiva deklice brez rok, vendar ne navaja pred-zgodbe, ki bi pojasnila, zakaj je mati brez rok. Materi brez rok, ki ima okoli prsi zavezano culo in v njej otroka, ta pade v deročo reko. Poglobljena analiza ranjene ženske, ki je v situaciji, da ne rešuje le sebe ampak tudi otroka, je pomenljivo prikazana. Literarna oseba doseže individuacijo, in sicer tako, da preseže lastno trpljenje. Ker ji je otrok padel v vodo, se mati brez rok obrne po pomoč k arhetipski fantaziji in nadnaravnemu. Franzova razlaga, da se mati trikrat obrne po pomoč k arhetipu modreca, ki ji vsakič reče, naj iztegne roke in naj reši otroka iz reke. Dvakrat mu odgovori, da nima rok, tretjič jih iztegne in reši otroka. Odprto ostaja vprašanje, ali gre za čarobne roke – dobesedno ali metaforično – ali za materializirano energijo matere oz. individuacijo junakinje, ki se zmore samopreseči v imenu višjega cilja, ki zmore moč in reši otroka iz deroče reke. Samopresežno dejanje matere pomeni zaključek procesa trpljenja, ki je po Franzovi korak k notranjemu procesu dozorevanja.

Podobno arhetipsko in s stališča feministične vede motiv brezroke deklice razlaga Clarissa Pinkola Estes v knjigi *Ženske, ki tečejo z volkovi*, kjer med devetnajstimi pravljičami analizira inačico *Deklice brez rok*, podobo Grimmovi inačici. Estesova razlaga proces ženske individuacije na primeru *Deklice brez rok* od začetnega dela, ko oče/mlinar sklene kupčijo z vragom/hudičem oz. "očetovim" rešiteljem. Ali gre za očetov alter ego, ki tudi spolno zlorabi hčerko, ki se v "pravljici za otroke" kaže kot vrag/hudič, je odprto vprašanje. Oče nespametno obljubi vragu/hudiču "tisto, kar ima pod drevesom/za hišo/za mlinom" – torej slepo kupčijo, ki jo lahko razumemo le kot izgovor. Mati dekleta je del scenografije in je pasivizirana, kar pomeni, da dekle nima pozitivne identifikacije. Hčerka se sprijazni z očetovo "željo", da ji odseka roki, in čeprav se poskuša zaščititi z umivanjem, čarobnim krogom, solzami, ji to ne uspe. Oče mlinar čustveno in verjetno spolno izsiljuje hčerko, sicer v podobi vraga/hudiča, s pomočjo katerega tudi obogati, torej dvigne svoj socialni status. Oče je pojmovan kot plenilec, otrok/hčerka pa kot plen, toda očetova odgovornost je zmanjšana

in/ali nevtralizirana, in sicer tako, da se nevarnost/spolni nadlegovalec kaže v preobleki hudiča/vraga/zveri. Dekle odide, dobesedno in metaforično brez rok. Estesova meni, da je potovanje deklice brez rok notranji proces dozorevanja, pretresljivo prikazan v "pravljici za otroke". Nadaljnji razplet dogajanj je podoben, sledi poroka s kraljevičem, njegov odhod v vojsko, rojstvo otrok/a, zamenjava sporočil, pregon, gozd, vrnitev kralja, iskanje žene – brezroke deklice z otrokom/a in združitev.

Estesova je amputacijo dekličinih rok interpretirala kot incestualno početje in kot amputacijo kreativnosti, obred žrtvovanja žensk, poskus podkupovanja hčerke s strani očeta ipd.

Slovenske inačice motiva deklice brez rok¹

V slovenščini obstaja nekaj inačic motiva deklice brez rok, ki je podoben in hkrati različen od ostalih inačic, in sicer: *Lepa hčer*, *Medvedja koža*, *Mačoha* in *Mačeha/Sirota* (510 B), ter pravljice, ki bodo predmet primerjalne analize: *Graščakova žena*, *Deklica brez rok* iz Štrekljeve zapuščine in *Mačoha*, tudi besedilo iz Štrekljeve zapuščine. Pravljica *Graščakova žena* se v nekaterih elementih navezuje na motiv deklice brez rok, in sicer v naslednjih motivnih prvinah: dekle brez rok, motiv hrušk se navezuje na inačice iz drugih kultur, poroka s kraljevičem je stalnica, zamenjava pisem, pregon od doma z otrokom/otrokoma, zatočišče v gozdu, kralj/mož jo išče in najde ter končna združitev družine in čarobna vrnitev rok, ki je prisotna v tej inačici, ne pa v vseh inačicah.

Na osnovi primerjalne analize med Grimmovo inačico *Deklice brez rok*, se slovenska inačica *Graščakova žena*² razlikuje v naslednjih motivnih prvinah: motiv revnega očeta kočarja s tremi hčerkami – predzgodba; motiv lepo oblečenega moža/tujca/gospodarja, ki se izkaže, da je razbojnik oz. ravbar; motiv prepovedi vstopa v vse prostore razen enega (podobnost motiva Sinjebračca), v tej inačici so to vrata s križem; nov motiv v slovenski inačici je, da jo lepo oblečen mož/ravbar/gospodar kaznuje, in sicer tako, da ji stražniki posekajo roke in noge. Motiv usmiljenja je podoben motivu Sneguljčice, kjer dekle prosi, naj jo spustijo, češ da nikdar več ne bo prišla pred gospodarjeve oči. Spustijo jo tako, da ji odsekajo "le" roke in noge. Pretresljivo je dejstvo, da je v slovenski inačici dekle brez rok

¹ Vse inačice slovenskih ljudskih pravljič/pripovedk so z Inštituta za slovensko narodopisje, ZRC SAZU, Arhiv slovenskih ljudskih pripovedi, ki jih je v študijske namene svetovala in posredovala vodja inštituta, dr. Monika Kropelj <http://isn.zrc-sazu.si/index.php?q=sl> (2008).

² Slovenska ljudska pravljica z naslovom *Graščakova žena* sodi v arhivsko gradivo Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, kot čas zapisa je navedeno leto 1911, uvrščena je v ATU indeks 706 in sodi v Štrekljevo zapuščino.

tudi dekline brez nog. Motiv je dodatno poudarjen, in sicer tako, da je dekline imenovano reva, ki se valja na pol mrtva, da se hrani z gozdnimi rastlinami (motiv desetnice) in da se enkrat privalja tudi do grajskega vrta ter "na srečo" zleze skozi majhno luknjo in se tudi naseli v vrtu, ker bi drugače revica umrla, ker je že zelo oslabela. Potem pride motiv zlate hruške (motiv prepovednega sadeža). Motiv obgrizenih hrušk je zanimiv, ker se grajski ljudje čudijo, češ le kdo je obgrizel hruške. Potem pride motiv rešitelja – graščakovega sina; motiv zdravnika, ki ji pomaga, se zaljubi vanjo, jo neguje itn. Dekline brez rok tudi graščaka ljubi iz hvaležnosti, sledi poroka, rodi sinova Rudolfa in Alfreda. Potem pride motiv odhoda graščakovega sina na vojsko, motiv zamenjave pisem (s strani coprnice), potem sledi ponoven "ukaz", naj jo zažgejo na grmadi z obema sinovoma, drugič se je usmilijo, potem ji povežejo rjuho okoli telesa in dajo vanjo oba otroka in sledi motiv valjanja oz. lezenja naprej skozi gozd. Sledi srečanje s starim možem, ki jo vpraša, kam gre. Ona pove, da še sama ne ve in da niti nog nima. Stari mož ji reče, naj, ko pridejo do prve vode, da prvemu sinu piti in naj da eno nogo v vodo, ko pa pride do druge vode, naj da drugemu sinu piti in naj da drugo nogo v vodo. Po obeh dejanjih dobi noge, sledi hvaležnost. Potem ponovno sreča istega starca in oba prizora se ponovita, tokrat z rokami. Nato se pojavi majhna lepa hiša v gozdu z vrtom, nov je motiv dvanajstih mladeničev, ki ji pomagajo. Ta motiv je povezan z motivom dvanajstih mesecev. Po okreplilu živijo nekaj let v hiši, kjer sinova zraseta v krepka mladeniča. Sledi razplet z možem graščakom, otrokoma. Mož jo prosi odpuščanja, pove, da je prišlo do (usodne) zmote, potem sledi vrnitev v grad. Sto metrov od hišice pa izgine hišica z vrtom. V zadnji povedi piše, da so tam, kjer je bila grmada, postavili lepo kapelico.

V slovenski ljudski pravljici *Deklica brez rok*³ je začetna situacija motiv moža in žena, ki imata eno "punco" oz. hčer. Sledi motiv prve žene, ki umre, potem motiv druge žene oz. mačehe, s katero "dobi" spet hčer. Sledi motiv tekmovanja med dekletoma, katera je lepša. Naslednji motiv je motiv odhoda očeta: v pričujoč inočiči gre mož na sejem, pred odhodom prosi štiri može, da bi mu priskrbeli drva. Žena ponudi vsakemu izmed njih dvajset goldinarjev, da v gozdu ubijejo neljubo ji pastorko. Kot dokaz pa zahteva, da ji prinesejo njene oči in roke (modifikacija motiva Sneguljčice). Deklica prosi, naj njenemu psičku izkopljejo oči in naj njej odsekajo roke kot dokaz. Potem odide skozi gozd in zvečer pride do graščakovega vrta. Sledi motiv dekletovega objedanja sadja. To se zdi čudno graščaku, ki vzame puško, zleze na drevo in trikrat vpraša, kdo je pod drevesom. Po

³ Slovenska ljudska pravljica z naslovom *Deklica brez rok* v arhivu Ištītuta za slovensko narodopisje ZRC SAZU nima naslova, vendar je podnaslovljena po motivu – *Deklica brez rok* in je uvrščena pod ATU 706.

razkritju identitete jo graščak odpelje s seboj v grad, ji najame strežnico, ki ji pomaga. Čez čas se poročita, graščak gre k vojakom (variacija motiva, gre na lov, gre od doma), sledi rojstvo dveh sinov.

V tretji slovenski inačici motiva z naslovom *Mačoha*⁴, je kratka obnova dogajanja naslednja: mačeha ima hčerko in pastorko, ki se je želi znebiti. Lepa in dobra pastorka želi v cerkev, mačeha ji zato naloži nemogočo nalogo, naj loči makova zrna od pepela. Njej to uspe s pomočjo ptičke pomagalke, nato odide v cerkev. Mačeha to ve, zato doma naroči hčerki in pastorki naj pokažeta roke. Mačeha pastorki odseka roke, pod pretvezo da preveri katera ima lepše. Potem sledi prvi pregnon. Deklica se zateče na grajski vrt, kjer objeda sadje (v nekaterih inačicah so to hruške, zlate hruške, jabolka ali preprosto sadje). Tam jo najde grajski gospod/grof/gradžak in se z njo zaroči (mišljeno je *poroči*). Moški "mora" tik pred porodom oditi na lov (v drugih inačicah v vojsko, ali preprosto mora oditi). Po porodu pride do zamenjave pisem in deklica/mati/ženska mora v izgnanstvo. Sledi več ali manj znani razplet – grof (mož/gradžak/plemič) odide iskat ženo, najde jo v gozdu/koči/hiši. V *Graščakovi ženi* mož prosi ženo na koncu pravljice za odpuščanje, v *Deklici brez rok* žena poklekne in prosi moža za odpuščanje, v *Mačohi* pa ni motiva odpuščanja, le da žena noče iti domov, tudi ko mož pošlje služabnike po njo s kočijo, domov odide šele, ko hiša v gozdu izgine, kar razume kot znamenje. Inačici *Mačoha*, podobno kot *Deklica brez rok*, se zaključita s telesnim/smrtnim kaznovanjem mačehe – ženske. Motiv kaznovanja moškega iz prve inačice – *Graščakove žene* ni prisoten, čeprav je jasno, da je on kaznoval ženo.

Zanimivo je tudi, da v *Graščakovi ženi* žena rodi dvojčka (Rudolfa in Alfreda), v *Deklici brez rok* tudi dvojčka (Tonček in Janezka) v *Mačohi* prav tako (Petriček in Janez).

Zaključek

Feministična literarna veda raziskuje tudi vlogo spolov, predvsem pa diskurz dominacije v pravljicah. Pravlјice za otroke so fenomen star približno tri stoletja, ko so zbiralci in zapisovalci začeli zbirati in zapisovati pravljice, češ, da so za otroke (Charles Perrault, 1697, Jakob in Wilhelm Grimm, 1812-15), v njih pa je jasen zorni kot zapisovalca in patriarhalnega konteksta.

Iz srednjeveške zgodovine je znan primer angleškega kralja Henrija VI. in njegovih osem žena, ki je tudi svoje žene, plemenitega porekla, po

⁴ Slovenska ljudska pravljica z naslovom *Mačoha* je iz Štrekljeve zapuščine SZ II. Pravljico je zapisal Matevž Ravnikar Poženčan, MP III, 87-93, uvrščena je pod ATU 706.

krivem obtožil le zato, da se je ponovno lahko poročil. Motiv incestualnega in/ali izdajalskega očeta se prepleta, odvisno od kulture, z različnimi drugimi motivi, npr. z motivom Pepelke, motivom Kosmatinke, potem z motivom po krivem obdolženih plemkinj (graščakova žena/grofova žena ipd.), z drugimi motivi, tudi motivom Lepotice in zveri, v katerem je poudarjeno čustveno izsiljevanje moških (očeta in "zveri"), medtem ko v pravljici *Žabji kralj* oče in žabji kralj čustveno izsiljujeta hčerko. Ne glede na inačice motiva, je več kot razvidno, da je osnova incestualnost, ki je potem jasna ali nejasna ali zabrisana. Tudi v Bibliji je motiv poligamije (Genesis 4); motiv Kajnove žene (Genesis 4: 16-17); Genesis 20: 11-12 – Abrahamova sestra je njegova žena; najizrazitejši primer je prej omenjeni primer Lota in njegovih hčerk (Genesis 19: 32-36), primer Amona in Tamarja (II Kralji 13: 12-, 8-12 in 13-14.). Čeprav so pozneje v Levitursu 18: 6-18 opazne prepovedi zoper incest in posilstvo (Genezis 34,7; 39,14; 39, 17), obstajajo povezave med motivi v grških mitih (Mira), Bibliji (Lot), srednjeveških pripovedih in pravljicah. V obdobju srednjega veka, ko so nastajale osnove za pravljice, je bilo devištvo žensk pred poroko pojmovano kot čast moža in tudi zvestoba možu po poroki, ne glede na moževo zvestobo. Gre za asimetrična razmerja, ki so ideološka, še bolj ideološko je dejstvo, da tudi na začetku 21. stoletja poteka socializacija v ohranjanju asimetričnih razmerij. Tudi ženski, odgovorni za amputacijo rok v pravljici s tem motivom, sta kaznovani (coprnica, mačeha), medtem ko ravbarski mož ni kaznovan. Poudarjanje dvojčkov je neke vrste "nagrada" za dvojno pregnanstvo deklice/žene brez rok. Ostaja odprto vprašanje, zakaj je poudarjen spol otrok – sinova. Gre za moški pogled na amputacijo žensk v motivu deklice brez rok, ki sta ji odsekani obe roki, v *Graščakovi ženi* tudi obe nogi, zaradi česar je "nagrajena" z rojstvom dvojčkov, in to sinov.

Primerjalna analiza motiva deklice brez rok je primer Zipsove sociološke teorije pravljic, ki se je razvijala, prilagajala različnim kulturam in več ali manj ohranila ključno motivno prvino – deklico brez rok. Zipesa zanima predvsem moralna stran pravljic, ki je zelo pomembna. Pravi, da je v svetu 50–75 osnovnih motivov ali pravljicnih genov, ki so replikatorji mentalnih podob ali memov, ki jih imenuje osnovne pravljicne enote. Tudi pričujoči motiv je potreboval nekaj stoletij razvoja, da je v slovenščini dobil obliko, npr. *Graščakova žena*, *Deklica brez rok* in *Mačoha*. Tudi slovenske inačice se razlikujejo med seboj. Motiv deklice brez rok govori o prisotnosti tega motiva od antike, starega, srednjega in novega veka. Več kot očitno je, da je osnovni motiv deklice brez rok univerzalen, ker le to omogoča aplikabilnost in možnost prilagajanja osnovnega motiva kulturi. Tudi motiv deklice brez rok naslavlja bazične človeške probleme, dileme in moralna vprašanja. Z aplikacijo osnovnega motiva in njegovimi inačicami v procesu

civilizacije je tudi ta motiv oblikoval kode, principe in zakone, ki temeljijo na pravih določene kulture in praktičnih izkušenj. Protislovno je, da pravljice govorijo o pomembnosti skromnosti, poštenosti, dobrote, večina pa se jih zaključi s spremembo socialnega statusa. Protislovno je tudi dejstvo, da so pravljice zapisovali večinoma moški, ženske pa so jih brale in prispevale h generiranju določenih socialnih norm, vrednot in moralnega obnašanja, tudi v škodo žensk.

Literatura

Bettelheim. Bruno. 1999, 2002. Rabe čudežnega: o pomenu pravljič. (The uses of enchantment). Prevod: Jana Unuk. Ljubljana: Studia humanitatis.

Black. Nancy. B. 2003. Medieval Narratives of Accused Queens. University Press of Florida.

Brenner. Athalya. 1998. Genesis: The Feminist Companion to the Bible (Second Series) 1. Continuum International Publishing Group.

Lüthi. Max. 1982. The European folktale: form and nature. Bloomington: Indiana University Press.

Nikolajeva. Maria. 1995. Literature as a Rite of Passage: A New Look at Genres. Compar(a)ison.

Pinkola. Estés. Clarissa. 1995. Women who run with the wolves: myths and stories of the wild woman archetype. New York: Ballantine Books.

Propp. Vladimir. 2005. Morfologija pravljič. (Morfologija skazki, 1928) Prevod: Lijana Dejak. Ljubljana: Studia humanitatis.

Tatar. Maria. 2003. The hard facts of the Grimms' fairy tales. Princeton, Oxford: Princeton University Press.

Thomson. Stith. 1997. Motif-index of folk-literature: a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, exemples, fabliaux, jest-books, and local legends. Revised and enlarged ed. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.

Zipes. Jack. 2002. The Oxford companion to fairy tales: [(the western fairy tale tradition from medieval to modern)]: Oxford, New York: Oxford University Press, cop. 2000.

<<http://www.answers.com/library/Fairy%20Tale%20Companion-cid-1845962085>> (Dostopno 24. 7. 2008.)

Zipes. Jack. 2006. Why fairy tales sticks: the evolution and relevance of a genre. New York, London: Routledge.